

Elmar Nyman

OM "VÅNN BACK"

Endast vid ett enda tillfälle var jag på Odensholm — visserligen då en hel vecka — och ändå har denna ö alltsedan jag började minnas utgjort en realitet i min tillvaro.

När jag var riktigt liten tog farfar ibland fram ett gulnat kuvert ur byrålådan, *komotn*, vecklade ut en liten hårlock ur kuvertet och medan han tittade på locken började tårarna trilla. Hårlocken hade tillhört hans dotter Olga som dött vid späda år och låg begravnen på Odensholm. Vid dessa tillfällen talade vi mycket om den lilla ön långt, långt ute i Östersjön. Hur gärna skulle jag inte ha velat se denna ö där farfar och farmor vistats i hela tio år i sin ungdom och där de hade begravt sitt älsklingsbarn. Men fastlandsborna hade så sällan ärende ut till "Holmen" och sällsynt var det att man tog småbarn med sej dit ut.

Men det var ej endast i sentimentala stunder som Odensholm gjorde sej påmint. Så gott som varje dag under året åt vi vid någon måltid fisk, och fiskrätten utgjordes då i allmänhet av torsk eller flundra som fångats av odensholmsbor. Farfar klockaren fick denna fisk både saltad och hårdrokt, som ett tionde för sitt församlingsarbete för Odensholms räkning och detta tionde påspäddes i allmänhet med ytterligare torsk och flundra från lärpojkar och lärflickor, dvs konfirmanderna, som ersättning för det husrum de fick på Klockargården under den tid de gick i skriftskola. — Sent skall jag glömma den gång då jag gick med ett torskben i halsen i två—tre dagar utan att våga berätta för farmor om min situation. Att få fiskben i halsen tolkades som oförsiktigt ätande och kunde eventuellt resultera i risbastu! Jag är alltså till stor del uppfödd på "holmbofisk" och dieten var angenäm. I varje fall lämnade den inga överflödiga kalorier!

Varje sommar förberedde sej farfar för ett särskilt evenemang. Det var resan till Odensholm, det s.k. *prästhålde*, den enda gång då församlingens kyrkoherde med klockaren besökte ön för att hålla guds-

tjänst och förrätta olika församlingsärenden. Jag var så väl insatt i både förberedelser och vad som hände på ön under denna högtid som om jag själv skulle ha varit närvarande flera gånger. Dessa insikter stegrade ytterligare nyfikenheten och längtan att få vara med. Slutligen, det var sommaren 1928, beviljades mina enträgna framställningar att få följa med och fira *prästhålde*.

Denna resa bjöd på så många överraskande inslag att den skulle ge en författare stoff till en hel bok.

Redan den mer än två mil långa resan till Spithamn var ett äventyr — i synnerhet om man hade en häst som vi, som vid varje vägskaal försökte vända om och traska hemåt igen. I Spithamn väntade båten inne i viken nedanför byn, och passagerarna — och det var många som ville ut och fira *prästhålde* — roddes i skytteltrafik ut till båten. Det visade sej sedan att många blev sjösjuka redan innan båten lättat ankar. Till dessa hörde också jag. Efter mycket resonering med befälet beslöts att jag skulle sättas i land. Detta mätte ha blivit den allmänna uppbrottssignalen, för nu ville många avbryta resan. Och vädret var verkligen otäckt. Det gungade så kraftigt att det var ett helt äventyr att ta sej i roddbåten. Ingen reste ut på lördagen och väl var det. Under natten tilltog stormen och det blev småningom full orkan. Många av spithamnborna blev av med sina hustak eller fick dem ordentligt tilltufsade. För min egen del hann jag inte följa stormens vidareutveckling när jag väl hade fast mark under fötterna igen. Det som nu upptog hela mitt intresse var läraren Herman Söderholms gramfon — vi övernattade nämligen i skolhuset. För första gången i mitt unga liv fick jag se och höra en gramfon även om vi själva sedan några år hade haft en radioapparat. Jag kommer också ihåg att han gång på gång spelade "Där som sädesfälten böja sig fö vinden" — för andäktigt lyssnande och förtjusta åhörare.

Odensholms kapell (Jesu kapell)

Jag tror nästan att prästen och klockaren och några andra dristiga gav sej ut till ön på söndagen, prästhåldsdagen, men farmor och jag stannade kvar i Spithamn i avvaktan på bättre väder. Detta infann sig redan på måndag. Det blev en underbar resa och ön var på avstånd precis som jag föreställt mej. Långt borta skymtade redan det vita kapellet och en liten rensa av den sparsamt förekommande skogen.

Mest spänd var jag naturligtvis på att få se kapellet och kyrkogården. Eftersom vägen går förbi kapellet innan man kommer till byn var det naturligt att stanna där. Kyrkogården hade inte så gamla gravstenar som det fanns hemma på Nuckö, och efter mycket letande fann jag slutligen ett solkors. (Simon Knuis lär det stå på detta enda solkors har jag sedan fått höra.) Detta enda besök på Odensholms lilla kyrkogård skall jag aldrig glömma. Här låg inga förnämna män eller kvinnor utan enkla öbor, av vilka flera omkommit på det stormiga havet, där de sökt sin bärgning. Längre stod vi vid den lilla grästuvan där Olga hade nedbäddats för närmare ett halvt sekel sedan...

Visst var det synd att inte få vara med om *prästhålde* och gudstjänsten i kapellet men farfar hade ju så ofta talat om hur det gick till och också gjort anteckningar om det i sina små skrivböcker. Så här hade han upplevt prästhålde sommaren 1892, året innan han flyttade med sin familj till Nuckö:

Prästhåldsaftonen är kommen, och i sanning att säga: denna helg är för oss den mest framstående och viktigaste! Som vanligt badade vi redan på förmiddagen och inväntade prosten och gäster, men det dröjde ända till kl 1/4 e.m. innan de kommo. Vinden var rakt emot. Prosten hade som vanligt sin son Hermann med sig, som också är präst, och de togo in hos oss. Gäster fingo vi ej andra än Dans, som nu är handlare i Roslep, men han var mera i byn än hos oss. På e.m. var examen med barnen, men det var sämre än vanligt, ja, det blir sämre och sämre för varje år. De förstodo nästan ingenting utom ett par flickor, så att prostens blev ond. Klockaren frågade i bibliska historien, unge prästen i geografi, räkning och ryska och prostens själv katekes och läsning. — Därpå var prostens till den döende Brusgumman för att giva henne nattvard och därpå följde aftonbön.

Prästhåldsdagen den 26 juli gingo vi redan 1/29 på morgonen till kapellet, som var fullsatt. Unge prästen predikade på dålig svenska. Folket deltog i den heliga nattvarden — men utan riktig hunger. På eftermiddagen var husförhör,

barndopsbekräftelse och aftonbön. Under husförhöret blev en pojke luggad för att han ej förstod att läsa varken i bok eller utantill, ehuru han är tio år. — Några fingo små ströskrifter och pepparkakor. — Således är nu denna betydelsefulla dag åter förbi, men behållningen ett stort frågetecken.

När jag nu stod där vid kapellet tänkte jag nog mera på världsliga ting som kapellets storlek och ålder, varifrån den stora Lutherbysten kommit som prydde ingången till kyrkogården osv. Jag fick veta att kyrkogårdsporten förfärdigats av ekstockar från ett vrak och att Martin Lutherbysten var en gammal galjonsbild. Vem kommer inte ihåg den påvra men ändamålsenliga inredningen i det lilla kapellet. Många minnen från båtar, som förolyckats i farvattnen kring Odensholm, ett par enkla ljuskronor av trä och järn och de enkla träbänkarna, där varje gård hade sin egen bänk. Ingen behövde heller upplysa mej om att seden var sådan att gårdens män satt till höger och kvinnorna till vänster, på andra sidan av mittgången.

En trätavla i kapellet gav upplysning om dess ålder och omständigheterna kring dess tillblivelse. Om jag är rätt underrättad står (stod) där följande inskrift:

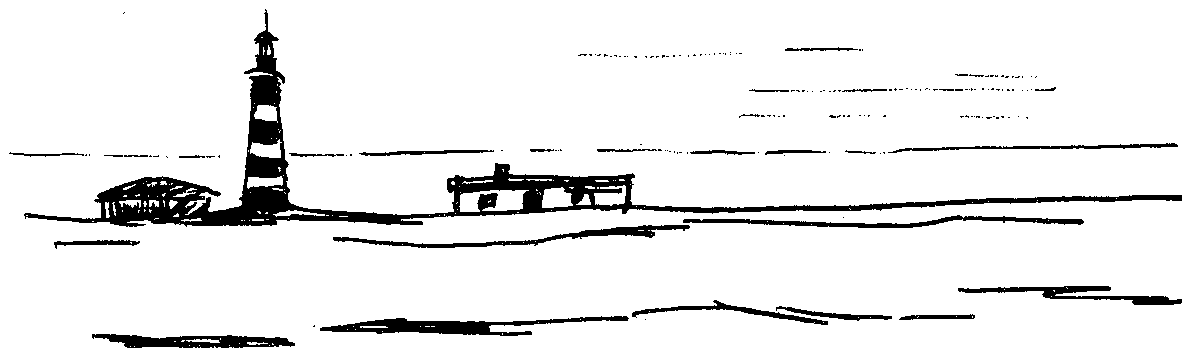
”Detta så kallade Jesu Kapell på Odensholm byggdes 1765 igenom dåvarande Herrskapets på Neuenhoff nämligen Högvälborne Fru Landrådinnans Barbara Hedvig von Richter född Oettingen och hennes Svärsons den Högvälborne Herr Assessorens Gustaf Johann Baron von Ungern Sternberg christliga befordran utaf nedannämnde denna församlingens ledamöter och sju hushönder:

BRUS Adam Hansson
STAWAS Marten Hansson
NIGGORS Ambros Martenson
ERKERS Ambros Michelson
MARKS Hans Erikson
NYBONDAS Marten Jacobson
GREIS Christian Martenson

och invigdes 1766 den 3 september utaf då varande Kyrkoherden vid Nuckö församling Wälärevördiga och Wällärde Herr Pastor Jonas Carlbon.

Wisserligen är Herren i detta rum, och jag vistit icke.
1 Moseb. 28, 16”.

Själva byn låg precis som jag tänkt mej — hopträngd mitt på ön intill det lilla odlingsbara området, ett gott stycke från kapellet. Här var vi välkomna gäster och varje gård ville visa sin uppskattning mot

Odensholms fyr

klockarens hustru, hon som under en tioårsperiod delat ljuvt och lett med öfolket och då även tack vare sin symaskin gjort en insats i klädesbranschen. Enligt en anteckning som jag nyligen hittade fick hon 40 kopek för en kavaj, 25 kopek för ett par byxor och 20 kopek för västen. Sammanlagt sålunda mindre än en rubel för att sy en kostym! Men så var också anspråken på tillvaron då betydligt blygsammare än i våra dagar.

Det blev alltså en ytterst minnesrik vecka hos holmboborna. Det fanns många pojkar som var villiga att visa mej smultronställena och badplatser. Några mornar fick jag också följa med till *Pålande* för att se när flundrenäten drogs upp, där badade vi och där försökte vi vår egen fisklycka. Men det var skralt med simkunskandet, och i *Pålande* höll jag på att drunkna. Undergången var också nära den gången jag tillsammans med en annan tioåring lyckades sjösätta en roddbåt utanför fyren. Vågorna gick höga där ute, och även roddkonsten var minimal för min del — men vad gör man inte för att imponera på nyförvärvade vänner!

Och vem kan glömma utsikten från fyrtornet eller från de långa stegarna som stod upprätade mot gaveln från något uthus. Alltsomoftast stod någon där och spejade genom tuben ut mot havet. Kanske upptäckte den spejande då att något fartyg hissade flagg, lagt bi och väntade på lots. Var så fallet var spejaren nere på marken på ett ögonblick och färdig att bege sej ner till stranden och den väntande båten. Lotsningen var en icke föraktlig binäring för de företagssamma öborna.

Låt mej också få påminna om de underbart vackra små ängarna. Det fanns tydligen inte mycket gräs — det mesta lämpade sej bättre för uppfödande av får och hästar än av kor — men det fanns några saftiga ängar. Om jag inte missminner mej var särskilt slåtterängen vid *Lihl-hamne* översållad med vackra blommor. Och vi spankulerade över *Decksbacks Sve*, hjälpte till att räfsa hö i *Sveana* och *Bak-Stavasa*. Och fanns det inte också ett höslag som hette *Märaden*? En underbar promenad till Skallskåtan kommer jag också ihåg.

Sedan dessa minnesrika dagar vid slutet av 1920-talet har jag endast kunnat se Odensholm på avstånd och återuppleva det hela i minnets värld. Hur ofta spanade jag inte under somrarna under 30-talet ut mot Holmen från Derham, där jag badade eller letade

efter vrakgods eller försökte få tag i *krut-räiar* från den gamla fästningen. Och hur vemodigt kändes det inte att speja utåt, sedan den röde härskaren hade kört ut alla därifrån i juni 1940. Söndagen den 9 juni 1940 klingade utgångspsalmen på ett alldeles speciellt sätt. Stunden var inte bara tragisk. Det fanns två unga brudpar framför altaret, skolbarnen sjöng så vackert och många gladdes med de unga. Kanske livet ändå skulle ha något att bjuda även åt dem som nu kördes ut från sin kära backe, holmen?

För en kort tid fick några av holmboborna under den tyska ockupationen återvända till sin hemö. Men knappast var det den ö de lämnat ett par år tidigare. Långa kaserer, breda vägar, en omfattande tysk garnison. Det var inte Odensholm sådant vi bevarar det i våra hjärtan. Låt oss stryka ett streck över de sista trista åren och i stället omhulda de minnen som är oss kära: vardagens slit hemma och på sjön, helgernas avkoppling, de kära på den enkla kyrkogården...

*Kåseri framfört vid S.O.V:s
höstsamkväm 11/11 1967.*